

УДК (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(66).2018.132082

ДО ІСТОРІЇ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДНОСТІ РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Ірина ВОРОНЧУК*orcid.org/0000-0001-5466-5356**доктор історичних наук, доцент, завідувач відділу історичних пам'яток НДІУ*

REVISITING THE HISTORY OF PRIVATE LIFE OF EARLY MODERN ERA UKRAINIANS

Iryna VORONCHUK*Doctor of Historical Sciences, associate professor, Head of the Historical Sites Department of RIUS*

Життя будь-якої людини має інтимно-особистісний характер, проте саме існування сфери приватного за середньовіччя і ранньомодерної доби ставиться під сумнів, викликаючи гострі дискусії серед істориків. Однією з причин недостатнього висвітлення приватної сфери є складність самої дослідницької проблеми, адже йдеться не про абстрактних людей, а цілком конкретних осіб з їх характером і вдачею, уявленнями про добро і зло, особистими симпатіями та антипатіями, обумовленими вихованням, власним індивідуальним досвідом, внутрішньою культурою, оточенням тощо. Крім того, ці люди жили й діяли понад 400–500 років тому, тож сьогodнішнім дослідникам, людям зовсім іншої культури, виховання й світогляду, доволі складно сприйняти, тим більше зрозуміти тогочасний духовний та інтелектуально-культурний простір, що формував систему моральних понять і вчинків. Проблема особистого життя присвячена чимала кількість західноєвропейської літератури, попри це дослідники констатують: історія приватного життя ще не написана [3, с. 239].

З огляду на різні об'єктивні й суб'єктивні причини дослідження приватного життя української людності XVI–XVII ст., започатковане наприкінці XIX ст. працями таких видатних істориків, як Орест Левицький [13, 14, 15, 16], Михайло Владимирський-Буданов [20, 21], Александр Яблоновський [26], було надовго перерване, а людина як головний предмет історії загубилась серед таких абстрактних понять, як класи і маси.

Ми дуже мало або й загалом нічого не знаємо про приватне життя, родинні стосунки не лише пересічних людей, а й широковідомих історичних осіб, які уславили Україну в світі. В той же час детально знаємо про їхні військові перемоги і невдачі, політичні здобутки і прорахунки, однак не уявляємо, якими вони були у щоденному сімейному побуті, в колі рідних і близьких, на яких засадах будували внутрішні родинні стосунки, якими мотиваціями керувались, обираючи подружню пару, в якій спосіб виявляли природні людські почуття, кого і за що любили, шанували

або ж ненавиділи [11, с. 56–60]. Разом з тим без висвітлення приватного життя історія, за виразом одного із засновників антропологічного підходу в історії Марка Блока, набирає вигляду «мертвої історії», історії без індивідів, в той час як «предметом історії є людина. Скажемо точніше – люди» [2, с. 17]. Отже, тут на сьогодні маємо безліч відкритих питань, головною перешкодою з'ясування яких є нерозробленість джерельної бази, адже без джерел немає історії. Для спостереження стереотипів людської поведінки в приватному житті джерело має відповідати щонайменше двом важливим умовам: по-перше, мати документальний, а по-друге – масовий характер.

Про існування такого джерела ще наприкінці XIX – на початку XX ст. зазначали видатні українські джерелознавці, в працях яких ідеться про значний масив актових документів судово-адміністративних установ, що діяли в українських землях протягом XIV–XIX ст. Видатний український архівіст Віктор Романовський, який упродовж десятиліття обіймав посаду завідувача Київського центрального архіву давніх актів, писав: «Змістом своїм акти охоплюють усі сторони життя Правобережжя і творять собою найцінніші джерела для пізнання історичного процесу життя українського народу за старі віки» [19, с. 86]. З великим оптимізмом оцінювали інформаційний потенціал даного джерела Михайло Владимирський-Буданов та Орест Левицький, називаючи актові книги «дорогоцінними пам'ятками минулого життя» та «невичерпним джерелом» для всебічного вивчення краю [6, с. 3; 17, с. 56].

Важливою особливістю гродських і земських судів було те, що разом із

судовими вони виконували функції нотаріальних установ, тобто санкціонували юридичний статус документів приватного характеру [23, с. 24]. У зв'язку з цим до них вносились документи (акти купівлі/продажу нерухомості, розподілу майна, дарчі надання, шлюбні контракти, вінові записи, тестаменти, скарги тощо), що відбивають різноманітні соціальні практики та вчинки конкретних людей, поведінку яких ми можемо спостерігати в буденних родинних контактах і стосунках, зокрема у взаєминах з батьками, братами і сестрами, дядьками, шваграми, дітьми тощо [12, с. 17–31].

Одним із найважливіших аспектів приватного життя був шлюб, який називали святим («стадло святое малженское») і розглядали як моральну норму, тоді як життя поза шлюбом вважалось відхиленням від неї [9, с. 32–33; 12, с. 17]. Серед перших дослідників історії родини та приватного життя української людності ранньомодерної доби був Левицький, завдяки якому утвердилась думка, що начебто в українському шляхетському соціумі XVI–XVII ст. жінка користувалася широкою свободою, практично не поступаючись повнотою своїх прав чоловікам [10, с. 162]. Проте багаторічне вивчення актового матеріалу змушує переглянути деякі висновки поважного вченого. Обґрунтовуючи концепцію про незалежну позицію української жінки, Левицький посилався на норми литовських Статутів, які, по-перше, забороняли віддавати дівчат/удів заміж силоміць, а по-друге, забезпечували їхнє матеріальне становище, що, на його переконання, й було головною економічною підставою їхньої незалежності [16, с. 6].

Аби пересвідчитись у правомірності цих висновків, звернімось також до

статутових положень. Справді, 15 артикул IV розділу Статуту 1529 р., який проголошував «княгинь, паний вдов и девок не мають ни за кого кгвалтом давати, кром их воли», та 31 артикул III розділу Статуту 1566 р., передбачаючи можливість для жінок «за кого хотя, за того волно пойти», справляють враження, нібито жінкам і справді надавалося право вільного волевиявлення при виборі шлюбного партнера [21, с. 91; 22, с. 86]. Проте уважніше прочитання законодавчих норм розкриває помилковість цього погляду, оскільки іншими артикулами проголошене начебто право жінок на свободу волевиявлення при взятті шлюбу не просто заперечувалось, а абсолютно виключалося під загрозою втрати ними посагу та успадкування «материзни», тобто спадщини по матері. Зокрема, 10 артикул IV розділу Статуту 1529 р. та аналогічного змісту 7 артикул V розділу Статуту 1566 р. суворо попереджали, що в разі порушення батьківської волі дівчиною «таковая отпадаетъ от посагу и отъ имения отчизного и материстого, а если бы одна была у отца, тогда отчизна на близких спадываетъ мимо таковую девку» [21, с. 89; 22, с. 128]. Ще більше обмежували можливість жіночого волевиявлення 11 артикул IV розділу Статуту 1529 р. та 8 артикул V розділу Статуту 1566 р., які встановлювали залежність дівчат-сиріт у питаннях шлюбу від найближчих родичів – братів і дядьків. Причому обмежувались права не лише недорослих дівчат, а й повнолітніх. Навіть при умові, коли б дівчина і «мела лета свои, а братья або стриеве ее, задерживаючи ее, не хотели бы замужъ выдати, тогда однакожь своволне не маеть ни за кого ити». В такому разі дівчині дозволялось через своїх родичів лише

звернутись до судової інстанції: «дати знати до вряду черезъ кровных ведомость», а вже «вряд ей маеть дозволити замуж пойти» [21, с. 58; 22, с. 107–108].

Крім того, Статут 1566 р. під загрозою втрати права на нерухомість застерігав також і проти шлюбу з представниками «простого стану человека не шляхтича», бо в такому разі жінка-шляхтянка назавжди втрачала право на нерухомість, отримуючи лише половину її вартості у грошовому еквіваленті [22, с. 109]. Отже, законодавство, визнаючи волю батьків щодо заміжжя дочок незаперечною, зводило нанівець проголошене ним же право жінок на волевиявлення при взятті шлюбу, оскільки це право було обставлене стількома заборонами й перешкодами, що практично реалізувати його без втрат і шкоди для самої жінки було неможливо. Тож уже на рівні законодавства проголошене право жіночого волевиявлення при взятті шлюбу перетворювалось на абсолютно позірну декларацію. В той же час щодо синів законодавство у цих питаннях не робить жодних застережень. Це свідчить, що вже на рівні державного законодавства були закладені умови гендерної ієрархізації українського соціуму.

Проте для адекватного розуміння тогочасних реалій недостатньо проаналізувати законодавчі норми, потрібно придивитись, наскільки певні правові постулати втілювались у повсякденних реальних практиках. Тож звернімося до документальних матеріалів, які зафіксували тогочасні соціальні практики та різноманітні прояви людських стосунків.

Аргументуючи думку про свободу волевиявлення жінок при взятті шлюбу посиленням на документальний матеріал, Левицький наводить визнання

Ганни Монтовтівни¹, яка 1564 р. у луцькому гродському суді визнала, що самотійно прийняла рішення про взяття шлюбу з князем Василем Солтановичем Сокольським. На підставі цього та низки інших аналогічних документів дослідник і зробив висновок, що «добра воля» і згода нареченої визнавались суттєвою умовою при укладенні шлюбу. Більше того, він вважав, що у другій половині XVI ст. перемога принципу свободи волевиявлення молодих знайшла підтвердження не лише у масовій свідомості, а й у соціальній практиці [16, с. 14–15].

Проте джерельний матеріал не завжди є «вікном, розчиненим у минуле», іноді джерело може стати небезпечною пасткою для дослідника: некритичне ставлення до нього може спричинитись до неадекватних помилкових уявлень. У випадку з Ганною Монтовтівною Левицький зовсім не звернув уваги на визнання її батька Яна Якубовича Монтовта, що міститься в цьому ж документі й розкриває справжній зміст і тогочасні практики укладання шлюбів. А тим часом Ян Монтовт визнав перед судовим урядом, що «змовил» свою дочку за князя В. Сокольського [24, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228] (див. док. № 3). Нам пощастило знайти ще два дуже важливі документи: перший – це скарга Ганни Монтовтівни на приятеля її першого

¹ Литовський рід Монтовтів осів на Волині на початку XVI ст., одержавши 1508 р. від польського короля і великого литовського князя Зигмунта I пожалування на маєток Млинів з волостю в Луцькому повіті. В нарисі «Ганна Монтовт», написаному значно раніше, О. Левицький інтерпретує події її життя та заміжжя абсолютно з іншого погляду, ніж у монографії «Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв.». У нарисі, зображуючи Ганну не суб'єктом власних інтенцій, а об'єктом чоловічої волі та амбіцій, дослідник показує повну безправність жінки та понівечення її долі [15, с. 94–161].

покійного чоловіка – Єсифа Немирича, який намагався силою одружити її зі своїм родичем Іваном Олізаровичем [24, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228 зв.–229] (див. док. № 4). При цьому Немирич діяв настільки брутально, що Ганна ледве врятувалась від небажаного заміжжя втечею, покинувши не лише речі, а й гербову печатку. Ще яскравіше розкриває реальну шлюбну практику скарга Івана Олізаровича королю на князя Василя Сокольського, який нібито відібрав у нього дружину Ганну Монтовтівну [24, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 261]. Отже, за свідчення батьком так званого «волевиявлення» дочки було викликане не стільки турботою Яна Монтовта про її справжню волю, скільки бажанням убезпечити себе від можливих претензій з боку доволі владної особи, якою був Немирич, та його свояка. Суперництво ж двох чоловіків за Ганну пояснюється не їхніми емоційними почуттями до неї, а матеріальними розрахунками, оскільки Ганна була багатою спадкоємицею значної земельної нерухомості свого батька (див. док. № 6). Врешті, саме про це свідчить мирова угода, за якою Іван Олізарович за 1200 кіп грошей переуступив князю «свої права» на одруження з Ганною. Подальша доля Ганни Монтовтівни виявилась трагічною. Після смерті третього чоловіка Казимира Ледницького вона була силоміць таки видана заміж за Павла Згличинського, який протягом 14 років жорстоко знущався над нею: бив, внаслідок чого скалічив і тримав в домашньому ув'язненні [1, с. 469–471].

Примусовий характер її останнього шлюбу розкривається зовсім випадково у скарзі молодого подружжя – Костянтина Єло Малинського і князівни Марії Андріївни Масальської. У 1573 р. старший

брат Марії по матері, володимирський підкоморій Олександр Богданович Семашко, намагаючись примусити її передати йому успадковані нею родові маєтки князів Масальських, ув'язнив сестру в маєтку Бужани, погрожуючи в разі відмови видати її заміж за людину простого стану [1, с. 247–250]. Князівна змушена була уступити братові, побоюючись повторити драматичну долю Ганни Монтовтівни. Проте після звільнення з ув'язнення, перебуваючи вже під захистом свого чоловіка, Марія звернулась до судового уряду зі скаргою, де й згадала добре відому їй ситуацію з Ганною Монтовтівною, яку саме Семашко² видав силоміць заміж за власного машталіра (візника) Павла Згличинського [24, ф. 28, оп. 1, спр. 7а, арк. 239–240; 1, с. 247–250]. Як бачимо, у складних перипетіях своєї долі Ганна неодноразово виступає не як суб'єкт зі своєю власною волею та бажаннями, а лише як об'єкт, який залежить і потерпає від чужої чоловічої волі.

Одночасно звернімо увагу на ситуацію, в якій опинилась сама Марія Андріївна Масальська. Вона, князівна за народженням (тож за соціальним статусом стоїть вище за свого брата) і вже заміжня жінка, яка має в особі свого чоловіка опікуна й оборонця, серйозно побоюється братових погроз розладнати її шлюб і силоміць видати заміж за іншого та ще й при живому чоловікові. Тож у реальному житті вважалося нормальним, коли долю жінок вирішували всупереч їхній волі та бажанням.

Таким чином, статутіві приписи щодо заборони примусового видання

² О. Семашко на цей час був одружений з князівною Барбарою Олександрівною Порицькою, яка у першому шлюбі була другою дружиною батька Ганни Монтовтівни – Яна Монтовта, отже, мачухю Ганни.

дівчат/жінок заміж для них самих у реальному житті не мали жодного значення чи впливу на зміни у правовому становищі та можливість справжнього волевиявлення при укладенні шлюбу. Все це свідчить про панування в тогочасному українському соціумі жорстких патріархальних стосунків і домінуючу владу глави родини.

Дівчат видавали заміж батьки, які й не думали питати 13–15-річних дочок про їхні почуття та згоду. Як правило, за шлюбами стояли матеріальні розрахунки та соціальні амбіції батьків [9, с. 38–40; 10, с. 167–171]. Шлюбні угоди укладалися заздалегідь, коли діти були зовсім маленькими. Інколи вони нічим не закінчувались, бо за цей час знаходились нові вигідніші партії. Так, наприклад, 5 жовтня 1563 р. Януш Прокопович Угриновський скаржився на Ілляша Несвіцького, який уклав шлюбну угоду ще з його батьком, а після його смерті з ним самим про видання за нього дочки Богдани, проте в день весілля відмовив йому (див. док. № 2). 23 вересня 1576 р. до маєтку Ждана Гнівошовича Бронницького з'їхалося багато гостей, які разом з його дочкою Марією, «до шлюбу вбраною», прочекали цілий день, але так і не дочекались «нареченого» Павла Углика Соколинського, який рік тому змовив її заміж (див. док. № 7).

Звернімо увагу ще на такий нюанс. Одним із найважливіших принципів жіночого виховання було повне підкорення жінки главі родини, спочатку батькові, в подальшому – чоловікові. Вихваляючи під час весільної церемонії «*сnot wszelakich grono*» нареченої, князівни Олени Вишневецької, її опікун Якуб Собеський найбільше підносить такі притаманні їй риси, як «*pokora* у

posłuszenstwo» [25, sygn. № 1881/ IV, s. 291].

Вінові записи пересвідчують, що більшість чоловіків цінували своїх дружин саме за ці риси – послушність і поступливість. Так, записуючи віно своїй дружині Ганні Богданівні Костюшковичівні Хоболтовській, Іван Романович Сенюта вихваляє її покірність: «заховываючися против мене яко малженка своего поволне, держачи мнѣ веру, правду подле приказаня Божего и милуючи мене верне и правдиве» [24, ф. 27, оп. 1, спр. 3, арк. 184–185; 7, с. 150–151]. Ця термінологія: «поволност», «послушенство», тобто покірність і послушність, часто вживається в дарчих записах самих жінок, які, «показуючи тоє поволности своеє», обдаровують своїх чоловіків власною матерністю. Покірність жінок розглядається чоловіками не лише як одна з найважливіших чеснот дружини і вияв її «милості», а як Божий дар.

Документальний матеріал переконує, що з точки зору сімейних стосунків переважала модель родини з сильною авторитарною батьківською владою не лише над дочками, а над усіма членами родини, а в першу чергу – над дружиною. Від народження до заміжжя дівчина перебувала в абсолютній владі своїх батьків. Виходячи заміж, дівчина не звільнялася з підлеглого стану, вона лише переходила з-під батьківської влади під владу чоловіка, оскільки батьки, віддаючи дочку заміж, передавали чоловікові одночасно і свою владу над нею. Так, Якуб Собеський, передаючи від імені батька князівну Олену Вишневецьку її чоловікові Станіславу Варшицькому, одночасно передає йому і батьківську владу над нею: «oddawiają z ręką swoich przez mię służę у повинного swego do rąk wch corkę swą kochaną, oddiają

najmilsze dziecię, oddaią naydrozsą perłę serdeczney skarbnice, oddaią krew swoię, odaiają pociechę ulubioną, z którą wespół szlachetny ociec wlewa WM prawo ... у władzą swoię, którą miał nad potomkiem swoim» [25, sygn. 1881/IV, s. 291–292].

Якщо повне підпорядкування жінки чоловікові було прийняте у високоосвіченому, по-європейськи вихованому князівському колі, то ще більш підлеглим було становище жінки у менш освіченому і вихованому середовищі середньої та убогої шляхти, де патріархальні консервативні традиції трималися значно довше. Маємо констатувати, що у XVI–XVII ст. у шляхетському соціумі Волині пануючою була шлюбна модель з характерною для традиційного суспільства доміантною позицією чоловіка й повному підпорядкуванні жінки чоловікові, що дуже добре ілюструє поширений імператив: «кажды муж естъ старшая голова жонѣ своеи» [24, ф. 28, оп. 1, спр. 7, арк. 19–20], який настільки увійшов у свідомість тогочасного шляхетського середовища, що пропагувався навіть у поетичних творах. Український польськокомовний поет XVII ст. Данило Братковський у вірші з назвою «Со ієст біалогłowa» відповідає: «mąż (mowia) głowa což pod głową żona» [4, с. 332]. І це не було лише пустопорожньою фразою. У тогочасному повсякденні чоловіки не тільки відчували, а й реально виявляли власну зверхність над жінками. Так, коли у 1607 р. луцька зем'янка Настася Боговитинівна Шумбарська подала скаргу на свого чоловіка Федора Вільгорського, який протягом тривалого часу не вносив до актів запис на позичену в неї суму 10 тисяч золотих, то він вимагав звільнення від позову на тій підставі, що дружина «оного не може сама яко мужа

и опекуна свого позивати» [24, ф. 26, оп. 1, спр. 16, арк. 222 зв.].

Останнім часом поширеною стає думка, що партнерські і в той же час емоційно насичені стосунки складались у тих матримоніальних союзах, де подружжя було близьким за віком та соціальним станом, а дружина приносила в родину достатньо значний посаг і могла спертися на підтримку рідних. Цей європейський досвід часто без перевірки переноситься на український соціум, оскільки виглядає доволі привабливим. Проте багаторічний досвід вивчення актових документальних матеріалів доводить, що жоден із цих параметрів не забезпечував емоційних стосунків між подружжям або владної позиції заміжньої жінки. Від брутальної вдачі чоловіка жінку не врятовували ні значний за розміром посаг, яким він, як правило, розпоряджався, ні впливовість та аристократичне походження її родини. Не можна також погодитись із висловленою в літературі думкою, що за середньовіччя прагнення матеріальних статків, жага соціального престижу, покладання надії на майбутніх дітей були не менш важливими емоціями, ніж сексуальна пристрасть. Адже вже сама шлюбна мотивація психологічно налаштовує людину на певні сподівання і очікування, а отже, і на певний стереотип шлюбної поведінки з метою їх досягнення. Якщо шлюб укладався чоловіком з метою реалізації матеріальних амбіцій, то саме цього він і чекав від шлюбу. Здійснення цих очікувань значною мірою залежало від поступливості дружини. Добре, якщо дружина виявляла слухняність, корилася чоловікові й, повністю виконуючи його волю, передавала в його розпорядження усе своє майно. Реально зафіксована в

актових документах практика засвідчує, що в більшості випадків саме так і було. Не встиг чоловік записати дружині віно, як вона в цей же день переписувала це саме віно на його користь, нерідко зрікаючись з нього не лише від свого, а й від імені майбутніх дітей [11, с. 180–183] (див. док. № 1). Так, 18 червня 1567 р. Матрона Семенівна Іваницька внесла до володимирського гродського суду даровизну: «... іменє моє Іванчичи все з домом малжонку моему его млсти пану Лаврину Іваницкому даю, дарую и симъ листомъ моимъ записую вечне и навеки непорушно ... нічого на себе, на діти, потомки, близкіє и крєвныє мои не заставаючи и от нихъ то ѡтдалаючи» [7, с. 49–51]. 17 січня 1577 р. князівна Катерина Василівна Ружинська записала чоловікові Василю Яковицькому всю частину свого спадщинного маєтку в Ружині: «сама доброволне и з добрым розмыслом своим ... всю част имени моего ѡтчизного в Ружине ... даю, дарую и сим листом моим на вечност записую, ѡтдалаючи ѡт дєтєи моих, которые єстлибых з ним мєла» [7, с. 175]. При цьому вираз «не будучи ни ѡт кого ничим примушена ани намовєна, ѡдно сама доброволне», як правило, вносився якраз на вимогу чоловіка, який побоювався претензій з боку родичів дружини, бо в разі її смерті, не маючи юридично зафіксованої «даровизни», мав повернути внесєння жінки її батькам або родичам. Як такі записи в повному розумінні слова «вибивалися», добре ілюструє заява до судового уряду княгині Ганни Путятянки. У разі, коли жінка не корилася чоловікові й намагалася відстояти свої права, її чекало брутальне ставлення аж до побиття, інколи зі смертельними наслідками, справжнє ув'язнення або інші жорстокі тортури

(«мордерства»), як, наприклад, сталося з князівною Марією Збарзькою та було з багатьма іншими, зокрема і з княгинєю Ганною Путятянкою (див. док. № 5). Більше того, навіть коли жінка поводитись дуже слухняно й завжди корилася чоловікові, незважаючи на постійну фізичну наругу і приниження ним її гідності, навіть і тоді чоловіки дозволяли собі брутально і жорстоко виміщати саме на жінках власні психологічні страхи, життєві негаразди і неприємності (див. док. № 6). Цей документ дуже важливий з погляду його авторства, адже це не скарга дружини Яна Монтовта, Олени Андріївни Мацківни, яку можна було б запідозрити в наклепі з бажанням заподіяти неприємності чоловікові. Ні, це запізніле розкаяння самого чоловіка про його справжнє жорстоке ставлення до покійної дружини, яка прощала йому пияцтво і знущання над собою: «она ку мнѣ такъ ся заховала іако на поцтивую пнюю з народѣ зацного пристоить, не берѣчи того перед себе, иже-мъ іа противько неи такъ се не заховал, іако на станъ еи пристоит, але-мъ еи колько разовъ безвинне с пьянства своего ѡ чолом мало не приправиль, што она такъ и всѣ безвинные бытъя мнѣ іако цнотливаа, вернаа а поволнаа малжонка ѡтпустила» (див. док. № 6).

Підсумовуючи, зазначимо, що українське законодавство XVI–XVII ст., яке базувалось на гендерних нормах, гендерних стереотипах і гендерних ідентичностях, не забезпечувало рівності прав і можливостей для різних статей. Навпаки, норми литовських Статутів закладали умови для конструювання гендерної асиметрії, яка призводила до дискримінації жіночої статі й домінування іншої – чоловічої.

У свою чергу держава, освячуючи законодавчі норми, автоматично освячувала і гендерну нерівність в масштабах цілого українського соціуму, встановлюючи ієрархізацію суспільства за статевою ознакою та підпорядковуючи жінок владі чоловіків. На підставі цих законодавчих норм родина виступала як найперший і найважливіший інститут негативного гендерного досвіду, що на рівні повсякденних соціальних практик закріплював нерівний розподіл як матеріальних благ, так і владних статусів між чоловіками і жінками.

На підтвердження авторських спостережень і висновків пропонуємо декілька актових документів. Акти підготовлено за «Правилами» видання пам'яток, писаних староукраїнською мовою, і подано за хронологічним принципом.

Документи

№ 1

1561 р., липня 20. Луцьк [1561 р., липня 17]. – Дарчий запис Тетяни Григорівни Привередовської другому чоловікові Івану Петровичу Калусовському на власне майно, віно від першого чоловіка Гнівоша Гурка та рухомі речі, віддаляючи від дару усіх рідних і близьких

Того ж мсца июла К [20] дна
Казано записати.

В небытности пна Бориса Ивановича, подстаростего луцкого, на местцы его Василии Дешковскии, писарь замку Луцкого.

Пришедчи и постановившися передо мною ѡбличне в замку Луцком, земанка гсдрскаа с повѣту Володимѣрского пни Татяна Григоревна³ Привередовского

³ Літери «на» виправлено з літер «аа».

ІвановаА КалусовскаА сама оповідала и визнала, иж деи:

«Са дознавши и маючи ку собѣ *шт* своег[о] милог[о] малжонка пна Івана Петровича Калусовского великое добродієство а дчтивоє захованє в малженстве нашом, которое *шн*, мешкаючи со мною, ку мнє, малжонце своєи, заховал и оказал. А иж, деи, теж малжонк мои пан Иван з особливое ласки а млсти своєє, маючи по мнє, жонє своєи, внесєнє моє готовых пнзеи семдєсат коп грошеи, што-м А *шт* первшог[о] мужа своєго небожчика Гневоша Гурьковича вєно описаное мєла, а к тому злото, сребро, перла, шаты, кони, быдло и иншиє рухомые рєчи, што-м колвєк *шт* первшог[о] мужа моего небожчика Гневоша Гурковича вєно описаное мєла, и в дом пна Івана Калусовског[о] съ собою внесла, записал мнє, іако жонє своєи, на третєи частєи имєна своєго нєкаторую суму пнзеи.

А так, деи, іа, дваживши собє шное великое добродієство и ласкавую приазнь малжонка моего, которую ку єго млсти, іако малжонку моем, [маю], даю, дарую и записую малжонку моем пану Івану Калусовскому тепєрє за живота своєго а по животє моем, іако тую суму пнзеи семдєсат коп грошеи вєно, описаное *шт* первшог[о] мужа своєго Гневоша Гурька, которую, деи, малжонк мои пан Иван, своим влостным накладом дошєдчи, до рук своих взял и того, деи, со мною вживалъ, // так, деи, всю маєтност и внесєнє моє: золото, сребро, перла, шаты, кони, быдло, платє белое и иншиє вси рухомые, што, деи, колвєк *шт* первшог[о] мужа своег[о] Гурка и сама своєє влостности мєла и в домъ пна Іванов съ собою внесла, *шт* мала до велика, ничог[о] на

себє и на вси крєвныє и близькиє мои нє оставуючи, на вечност, на што, деи, и лист свои записныи под печатю людєи зацных и под печатю моею⁴ малжонку моем пану Івану Калусовскому даю, в которм, деи, листє моемъ ширєи а достаточнєи єст доложено».

Которыи лист с печатми тут же передо мною был положон и, положивши лист свои, пану Івану Калусовскому на то даныи, просила за то, абь-х А так оповєданє и визнанє, іако и лист єє записныи до книг замьковых записати велєль.

А так, кгдаж єсми очєвистог[о] а доброволного оповєдана и сознана пнєи Татяны Калусовское выслухал и тот лист записныи, вычєтши слово *шт* слова, до книг замковых записати казалъ. Которыи же так са в собѣ маєть:

«ІА, Татяна Григорьевна Привєредовского ІвановаА КалусовскаА, визнаваю и іавнє чиню сим моимъ листом кождому, кому будєт потреба тог[о] вѣдати або, чтучи єго, слышати, иж нє з жадной намовы, ани примушєна, одно сама по своєи доброй воли, дознавши и маючи ку собє *шт* своег[о] милог[о] малжонка пна Івана Петровича Калусовского великое добродієство а дчтивоє захованє в малжонстве ншимъ, которое *шн*, мешкаючи со мною, кѣ мнє, малжонце своєи, заховывалъ и *шт*казал. А иж теж малжонк мои пан Иван з особливое ласки а млсти своєє, маючи по мнє, жонє своєи, внесєнє моє готовых пнзеи семдєсат коп грошеи, што-м А *шт* первшог[о] мужа своег[о] небожчика Гневоша Гурьковича [в]єна описаного мєла, а ку тому золото, сребро, перла, быдло и иншиє рухомые рєчи, што колвєк *шт* первшого мужа своег[о]

⁴ Літеру «м» правлено.

Гневоша Гурковича мела влостности, и в дом пна Ивана Калусовского съ собою внесла, записал мне, яко жонѣ своѣи, на противку тог[о] всего внесена моег[о] по животе своемъ на третей части имениа своег[о] никоторую суму пнзеи.

А так я, дваживши себе оное великое добродѣиство и лист а ласкавую приазнь малжонка моег[о] пна Ивана Петровича Калусовского, з млсти моеѣ малженское, которую тѣж⁵ ку его млсти, яко малжонку моему, мам, даю, дарую и записую малжонку моему пану Ивану Калусовскому тепере за живота моего и по животе своемъ, яко тую суму пнзеи семдесат коп грошеи вено, описаное от первого мужа своего Гневоша Гурка, которую малжонок мои пан Иван, своим властнымъ // накладомъ дошедчи, до рук своих взал и тог[о] со мною сполечне вживал, так и всю маѣтност, внесене мое: золото, сребро, перла, шаты, кони, быдло, плате белое и иншиѣ рухомые рѣчи, што-м колвек от первогог[о] мужа своег[о] и сама своеѣ влостности мела и в дом пна Иванов зъ собою внесла, от мала и до велика, ничог[о] на себе и на вси крѣвныѣ и близъкие мои не оставуючи, на вечност. До которое маѣтности моеѣ матка, брата, сестры и крѣвныѣ мои ничого не мели и тепере мѣти маѣт (!), тоѣ вено, от первогог[о] мужа моего мне даное, и все внесене и маѣтност мою: золото, сребро, перла, шаты, кони, быдло, плате и иншиѣ рѣчи, што колве з собою внесла, малжонок мои пан Иван Петрович Калусовский к рукам своим держати по животе моемъ и тог[о] вживати яко влостности своеѣ на вечныѣ чсы и волен то будет отдати, продати, даровати и записати або где колве

⁵ Так в оригиналі.

овернут, як самъ налепеи розумеючи, як властное свое.

А брата, сестры, крѣвныѣ и ни хто зъ близких моих того вена, внесена и всеѣ маѣтности моеѣ на малжонку моеѣ панѣ Иванѣ Петровичу Калусовскомъ никоторымъ правомъ, ани близкостю поискивати, ани ег[о] о то ку якому праву притегати и ничог[о] к тому мети и мовити не мают. А естли бы брата, сестры, крѣвныѣ або хто⁶ зъ близких моих о вено, внесене и всю тую маѣтност мою, которую а в дом малжонка моег[о] пна Ивана Калусовского з собою внесла и ему сим листом моим записала, мели са пну Ивану по животе моемъ допомина ти и тог[о] на нем, яким колвек обычаем поискивати або якие листы себе ку помочи в правех на то оказывати, тогды тот, с тых близких моих, и каждыи, хто бы са на то взорвалъ або его о то⁷ рушати мел, маѣт заплатити заруки его кролевское млсти пѣтсот копъ гршеи, а на врад володимѣрскийи триста коп грошеи, а малжонку моему пану Ивану Калусовскому другую триста коп грошеи.

А тые листы и записы, естли бы са которыи от кого крѣвных и близких моих на тоѣ вено, внесене и маѣтност мою именѣм моим против малжонка моег[о] пна Ивана на яком праве або где колве на иншом мѣстцѣ показывати мели, хотечи в том малжонку моему якую переказу вделат або ег[о] от тог[о] отдалати, таковыѣ листы и записы на има мое, от крѣвных и близких моих показываны, на кождом праве и на всих мѣстцох никоторое моцы и владности мѣти и пну Ивану, малжонку моему, ни в чом шкодити не ма[ю]ть. //

⁶ На літері «т» чорнильна пляма.

⁷ На літері «о» чорнильна пляма.

А, заплативши верху писаные заруки, предса тые вси речи, вено и маетност моя ведле сего запису моег[о] при малжонку моемъ пну Ивану Калусовском вечне зостати, а сесь теж запис мои на каждомъ праве и на всих местцах в зуполнои моцы захован быти мает.

Которую доброволную волю мою и тот запис свои сама обличне на враде луцкомъ и володимеръском сознала и шповедала и до книг замковых записати дала.

А при томъ были и того добре вадоми ихъ млст пан Гаврило Бокеи, судиа повету Луцкого, пан Богдан Костюшкович Хоболтовскии, пан Гацко Иванович Русин а брата моа пан Михаило а пан Василии Григоревичи Привередовские.

И просила есми ег[о] млсти пна Гаврила Бокеа, суди повету Луцкого, и верху писанных панов ш приложене печатей.

Их млст за прозбою моею то вчинили и печати свои приложили к сему моему листу. А на твердост того и свою есми печат приложила к сему листу моему, которая дава-м малжонку моему пану Ивану Петровичу Калусовскому.

Писан в Луцку, лета Божего нароженя тисеча патсот шестдесат первог[о], мсца июла семоз[о]надцать дна».

И по вычитеню, кды вжо шныи лист записныи, сознане и шповедане ее до книг замковых было записано, просила за то, абы и выпис с книг малжонку ее пану Ивану Калусовскому на то был дан.

За прошенемъ ее пану Ивану Калусовскому дал и выписъ с книгъ подъ печатю моею.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 3, арк. 161 зв.–163.

№ 2

1563 р., жовтня 5. Луцьк. – Скарга Януша Прокоповича Угриновського

на Иляша Несвіцького, який уклав шлюбну угоду спершу з його батьком, а потім з ним щодо видання за нього своєї дочки Богдани, проте, коли прийшов час весілля, відмовився видати за нього дочку

Того ж мсца шктера 8 [5] дна

В небытности пна Ивана Борисовича Совы, подстаростего луцкого, на тот час будучи на местцы его Воитех Краковскии.

«Што перво сего приежчал до мене на врад замку гсдрьского Луцкого земанин гсдрьскии пан Ганушъ Прокоповичъ дгриновскии, шповедаючи тымъ обычаем, иж деи:

«Пан Иляшъ Богушевич Несвѣцкии вчинил застановенѣ з небожчикомъ штцем моимъ паномъ Прокопомъ через листы свои записныи, хотачы з собою повиноватство вечистое мети а за мене в малжонство дочку свою пану Богдану дати. А потомъ, деи, кды небожчик штец мои с того свѣта зшоль, тогды пан Иляшъ Несвѣцькии по смерти штца моего, потвержаючи шного застановениа, з штцемъ моимъ дчиненого, знову со мною постановене вчинил, хотачи тому застановеню досыт чинити а дочку свою за мене в малженство дати.

На што есмо промежку себе и листы свои под печатми и с подписанемъ рукъ своихъ, под заруками шписаныи, собе роздали».

Где ж и лист пана Иляша Невѣцкого (!) под печатю и⁸ с подписомъ властное руки его, в себе⁹ маючи, передо мною на враде шказоваль¹⁰. И был вычитан, в котором такъ шписано, иж пан Иляшъ Несвѣцкии мает за него дочку свою

⁸ Літеру «и» виправлено з літери «с».

⁹ Слово правлено.

¹⁰ Літеру «к» правлено.

пану Богдану в малжонство дати в року теперешнем шестдесят третемъ яко¹¹ на ден Покровы Пречистое Богородицы. А естли бы на тот рокъ описаныи пан Илашъ Несвецкии за пана ІАнуша Вгриновского дочки своєї не отдал, тогда обовазалса листомъ своимъ заруки платити гсдру королю его млсти патсот коп грошеи, а пну ѓгриновскому триста коп грошеи, к томѣ шкоды и наклады на приречене слова его маєт ему платити, што ширеи а достаточнее на листе пана Илаша // Несвецкого записомъ ест описано и доложено.

А кгда¹² ж тот рокъ описаныи ден Покрова Пречистое Богородицы припадалъ, пан ІАнушъ ѓгриновский, будучи готовъ ку тому веселю, просил мене о лист з урядѣ напомнималныи и о вижа, при котромъ бы через лист владовыи мел пана Илаша Несвецкого в томъ напомнимати и при той всеи справе своєї мети.

Ино я з ураду луцкого посылал есми на то вижомъ боярина гсдрьского красноселского Михна Павловича, которыи виж тамъ был и оттола приехалъ и, ставши передо мною в замку Луцкомъ, до книгъ тыми словы созналъ, иж:

«Тых часов ѓ середу прошлую мсца сентебра двадцат девятого дна пан ѓгриновский зо мною, вижомъ, и з сторонами ездилъ до пна Илаша Несвецкого до Несвеча. И скоро есмо до двора его приехали и, зседши с конєи, ишли до светлицы, тогда насъ поткала пни Илшоваја Несвецкаја перед сенми, поведаючи, же пана Илаша Несвецкого в дому немашь¹³.

¹¹ Літеру «к» правлено.

¹² Літеру «к» виправлено з літери «а».

¹³ Слово правлено.

А пан ѓгриновський почал єи мовити: «Госпоже пни Несвецкаја, якомъ я через людеи добрыхъ и самъ через себе малжонка твоего и твою млст непоштнокрот напомнимал, ижебы есте водлугъ змовы и застановєнїа своего з небожчикомъ отцем моимъ, на листех записныхъ вчинєным, а потом и зо мною также через листы свои, под заруками, в листехъ¹⁴ нашихъ меновите описанымъ, застановєнымъ, дочку свою панну Богдану на рокъ близко припалыи за мене в малжонство выдали. Так и теперечи васъ через лист владовыи и самъ через себе напомнимам, абы есте, чиначи досыт оп[и]су¹⁵ своему, ку тому року на веселе са готовали и дочку свою // за мене в малженство выдали, бо, деи, вже рокъ нашъ ден Покрова Пречистое Богородицы недалеко». И дал єи листи владовыи напомнималны, до мужа єє пана Илаша Несвецкого писаныи, ижебы дочку свою панну Богдану в малжонство за него выдал.

А пани Илашоваа Несвецкаа, взявши лист владовыи напомнималныи, под зарѣками до них писаныи, отказала¹⁶ тымъ обычаемъ:

«ІА, деи, сама листовъ чєсти не вмѣю и дяка, которыи бы его чєсти мел, не маю, але то тебе, пане Вгриновский, поведаю, иж мы дочки своєє за тебе не дамо и ку тому са року не готуємо».

А за тым оныи лист пану ѓгриновскому отдала, а копѣю, с того листа писаную, себе взала.

Што пан ѓгриновський мною, вижомъ владовымъ, и людми сторонними осветчивши, ехал з Несвѣча до имени кнзєи Соколский (!) Михлина,

¹⁴ Літеру «є» правлено.

¹⁵ Текст пошкоджено при прошнуровуванні книги.

¹⁶ Кінцеву літеру «а» виправлено з літери «и».

бо са тамъ в дворе к тому веселю был добре зготовал и немало людеи добрых, панов а приателеи своих мелъ. А потомъ на завтрие¹⁷, в четвергъ, дано пану Вгриновскому знати, иж пан Илашъ¹⁸ Несвецкии¹⁹ приехал до ѳгринова. Тогды пан ѳгриновскии того ж часу поспол мене, вижа, з людми сторонними служебника своего Гана до пана Илаша Несвецкого з листомъ вradoвым навпоминальнымъ.

И кды ж есмо пана Илаша Несвецкого ѳв Угринове знашли, тогды на дал ему до рук его лист вradoвыи навпоминальныи, ижебы дочку свою в малжонство за пана ѳгриновского водле ѳпису своего на рокъ припалыи выдал, именъе²⁰ его ѳгриново з дворомъ, з людми и зо всим на вс[є]²¹, як ѳт него ѳ вопеку взалъ, ему в держане поступиль, так теж привилиа, листы и твердости, которыи ѳт него з жоною своею до схваня взал, абы пану Вгриновскому поворочалъ и имена того Вгриновского под зарукою гсдрьскою патмасты копами грошеи // штобы никому иншому в руки пустити не смел.

А пан Илаш Несвецкии, давши себе тот лист писару еє млсти панеи кнзынское (!) пану Бенедыкту вычитати²², зась его мнє ѳтдал и поведил тыми словы:

«Гана, деи, пану Вгриновскому жадным са листомъ не ѳписовал дочки своєи за него выдавати. А што, деи²³, пан ѳгриновскии на то в себе лист мои под печатю и с подписомъ руки моеє быти

менит, я, деи, дали Богъ, писати не вмѣю, листу есми ему своего не давалъ, печати не прикладалъ и руки своєи не подписовалъ. А нехай, деи, ѳ томъ пан твои вѣдаєт, иж²⁴ заза него дочки своєє не дам».

А служебникъ²⁵ пна ѳгриновского²⁶ тыи слова, ѳтказ пна Илаша Несвецкого мною, вижомъ, и людми сторонни²⁷ ѳсветчил. А потомъ на завтриє в патницѳ прошлую на рок, веселю припалыи, яко на ден Покрова Пречистое Богородицы мсца ѳктебра первого дна пан Ганушъ ѳгриновскии, маючи при себе людеи добрыхъ, то єст дворенина кролевского пна Михала Болгака, пна Гаврила Аєдоровича Селецкого а пана Левка Шпрасского и инших людеи добрыхъ немало, ездил с ними и зо мною, вижомъ вradoвымъ, до пана Илаша Несвецкого до Несвеча, хотя водле застановєна и ѳпису своего досыт вчинити а дочку пна Илашовѳ панну Богдану за себе в малжонство взали²⁸. Ино есмо тамъ в Несвечу пана Илаша Несвѳцкого, ни жоны, ани дочки его не застали и пытали есмо, где бы пан Илашъ Несвѳцкии.

Врадникъ его намъ поведил, иж,

«Пан²⁹ Илашъ Несвецкии з жоною и з дочкою³⁰ своєю в Угринове».

И тамъ ж[є] пан ѳгриновскии пытал жонки дворное на има Моцы ѳ двохъ дѳвкахъхъ (!) ихъ неволныхъ, которыхъ, деи, далъ былъ панеи Илашовои ховати до того часу, покол бы дочку свою за него в малжонство выдала.

¹⁷ Літери «за» правлено.

¹⁸ Слово правлено.

¹⁹ Обидві літери «є» правлено.

²⁰ Літеру «ч» правлено.

²¹ Текст пошкоджено при прошнуровуванні книги.

²² Літеру «ъ» правлено.

²³ Літеру «є» правлено.

²⁴ Літеру «и» виправлено з літери «а».

²⁵ Літеру «ъ» виправлено з літери «а».

²⁶ Другу літеру «г» правлено.

²⁷ Так в оригіналі. Має бути «сторонними».

²⁸ Так в оригіналі. Має бути «взати».

²⁹ Літеру «п» правлено.

³⁰ Літери «очко» правлено.

Таа жонка повѣдила, иж:

«Тыи // дѣвки ест ѡбедѣ в панѣи Илашовое».

Где ємо ѡдну дѣвку *Шгапку* ѡчима своїми видѣли з Несвѣча до *ѡгринова*. Ино и там ємо пана Илаша Несвѣцкогo, ни жоны, ани дочки его панны Богданы не знашли. А потомъ з Угринова ехали ємо до имениа кнзеи Соколсих³¹ Михлина, а тамъ а тамъ³² будучи в Михлине, довѣдалса пан *ѡгриновскийи*, иж пан Илашъ Несвѣцкии з жоною своєю в Склѣни. Там же пан *ѡгриновскийи* того ж часу послалъ зо мною врадника кнзеи Соколскихъ михлинского Богдана до Склѣна и знашли ємо тамъ пана Илаша Несвѣцкогo и жону его передъ дворомъ панѣи кгнезненское. Тогда врадникъ михлинскийи Богдан стал мовити пану Илашу Несвѣцкому *ѡт* пана Вгриновского, поведаючи тыми словы иж, деи:

«Твоа млст Илашу Несвѣцкии ѡписалса пану Вгриновскому листомъ своимъ и под заруками іако нинѣшнего дна на свато Покрова Пречисто (!) Богородицы дочку свою панну Богдану за него в малженство выдати. При котором, деи, выданю дочки своєї, мел твоа млст имене Вгриново з двором, с пашнею дворною, з люд (!) и зо всакими пожитки, іако³³ твоа млст *ѡт* него в опеку свою до того часу взал, ему в держанъе его в целости поступит³⁴ и так теж привила, листы и твердости, на има его прислухаючиє, и иншиє листы его потребные ему поворочати мел. *ѡтож*, деи, пан *ГАнуш ѡгриновскийи* к

тому весѣлю зготовалса іако потреба, хотя застановеню ѡпису своемъ на рок припалыи досыт чинити, а дочку, твоа млст, за себе взати. До имениа твоегo Несвѣча и до Вгринова до твоеи млсти ездиль, але, иж там тебе самого ани малжонки твѣи млсти не знашол, дла того и тут мене з вижом врадovým и з людми сторонними прислал».

А пан Илаш Несвѣцкии та то ѡтказал:

«ГА, деи, [па]ну³⁵ Вгриновскому жадным листом своимъ на то не ѡписовалса и то вам поведаю, иж іа дочки своєї за пана *ѡгриновского* не дамъ, имениа ему не поступлю³⁶, нехаи ѡ том пан [Вг]риновскийи³⁷ ѡ том вѣдаєт. А што са, деи, дотычет привила и листовъ пана Вгриновского, тыи вси листы его в дворе моемъ // Несвѣцкомъ погорѣли, коли двор мои горел».

А ведже поведаєт:

«Єсли чого пану Вгриновскому до мене потреба, нехаи же мене где хочєт позываєть³⁸, іа ему хочю ѡтказати там, где ему потреба будєт».

Што врадникъ михлинскийи Богданъ то все мною, вижомъ врадovým, и людми сторонними ѡсветчил.

А кгда ж ємо приехали до Михлина, тогда пан *ѡгриновскийи* показовалъ нам меды, пива, горелку, рыбы, маса воловыи, іаловичіє, зверину, заацы, тетеричъ, гуси и куры набитых множенство, перцу, шарану (!) и иншого корєна полну скринку, так теж ѡвсы, сєна, муки пшеничные³⁹ и житные, поведаючи, иж на томъ шкодуєт болшеи ста коп грошеи,

³¹ Так в оригіналі. Має бути «Соколских».

³² Повтор в оригіналі.

³³ Літеру «а» виправлено з літер «ми» попереднього слова «пожитками», яке виправлено на «пожитки».

³⁴ Літеру «п» виправлено з літери «т».

³⁵ Текст пошкоджено при прошнуровуванні книги.

³⁶ Літери «ст» правлено.

³⁷ Текст пошкоджено при прошнуровуванні книги.

³⁸ Літери «єт» правлено.

³⁹ Другу літеру «н» правлено.

што ку тому веселю готуючися наложил, чого реистръ вшелаких речеи пан ГАнуш Вгриновский в себе мает и то все водле реистру своего паном а приятелемъ своимъ и мне, вижу врадовому, и людемъ стороннимъ показовал.

И через колко днєи всихъ приятелеи своих и людеи добрых меда, пивы и всими достатками честовал мало не тыжден, хотачи пан Вгриновский ѿ тоє мовити.

И просил пан ГАнуш ѿгриновский, абы то было записано».

А так⁴⁰ іа тоє ѿповеданє его и вижово сознанє в книги замковые записати казал.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 5, арк. 170–172 зв.

№ 3

1564 р., вересня 26. Луцьк. – Заява Яна Якубовича Монтовта про змовлення ним дочки Ганни, удови князя Богуша Дмитровича Любецького, за князя Василя Солтановича Сокольського та визнання Ганни про те, що вона вступає в шлюб за «власним бажанням»

Того ж мсца сєнтєбрѧ KS [26] днѧ

Пришодчи и постановившисѧ ѿчевисто в замку гсдрьском Луцкомъ передо мною⁴¹, Андреемъ Ивановичомъ Русиномъ, подстаростим луцким, пан ГАН Якубович Монтовтъ восполокъ з дочкою своею пнею Ганною Богушевою Дмитровича Любецького, ѿповедаючи тым ѿбычаємъ, иж деи:

«З ласки а презрєннѧ Бозкого змовил єсми дочку мою в малжонство за кнзѧ Василя Солтановича Соколского дати».

А так ѿпытывал єє передо мною, врадом, єстли же бы ѿна з намовы а порады чїє або з милости своеє за кого

⁴⁰ Літеру «а» виправлено з літери «ѿ».

⁴¹ Літеру «м» правлено.

в малжонство поити не пришлобовала, або вже за кого сѧ не ѿтдала.

И кнѧ Ганна дочка пна ГАна Монтовтова, тут же, стоѧчи⁴² передо мною на врадє, тыми словы сознала, иж деи:

«ГАН никды ни за кого в малжонство поити не пошлобовала, ани-м сѧ ни за кого сама не ѿтдавала. Єдномъ тепєр то себе вмыслила и позволяю сѧ⁴³ правого ѿмыслу сєрца моего мети себе за малжонка его млст кнзѧ Василя Солтановича Соколского, с которым и живот мои хочю доконати, іакож то єсми и перед пномъ Богомъ то его млсти пошлобовала его за малжонка себе мети».

И просили іако пан ГАН Монтолт, такъ тежъ и дочка его млсти кнѧ Ганна, або то было записано.

А такъ іа тоє пна ГАна Монтолтова ѿповеданє и дочки его млсти кнѧ Ганни ѿчевистое сознанє до книг замковых записати казал.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228.

№ 4

1564 р., 26 вересня. Луцьк. – Скарга Ганни Монтовтівни на Малхєра Насилловського, котрий відібрав у неї записані їй небіжчиком маєтність Хабне та рухомі речі, у зв'язку з чим вона переїхала до приятеля покійного чоловіка Єсифа Немирича, який намагався силоміць видати її заміж за свояка Івана Олізаровича, через що вона змушена була втікати, покинувши усі свої речі, у тому числі й гербову печатку

Того ж мсца сєнтєбрѧ KS [26] днѧ

Приєхавши и постановившисѧ ѿчевисто в замку Луцкомъ передо мною Андреемъ Ивановичомъ Русиномъ, подстаростим луцким, єє млст кнѧни

⁴² Літеру «іа» виправлено з літери «ѧ».

⁴³ Літеру «с» правлено.

Богушова Дмитровича Любецька Ганна Монтовтовна шповеда (!) и плачливе жаловала, поведаючи тым шбычаємъ, иж деи:

«Будучи мене шсталои по небожчику малжонку съвоємъ⁴⁴ кнзю Бгушу Дмитровичу Любецькомъ вдовою, которыи был мене за верные послуги мои при животе⁴⁵ своем никоторыми именъями через листы свои даровать⁴⁶ рачил, такъ теж и за суму позыченую его млст небожчикъ малжонокъ мои мене записал имене свое Хабную з некоторыми селы и приселки. То пакъ нет вѣдома⁴⁷ в которыи шбычаи пан Мархель (!) Насиловский восполокъ з малжонкою своею мене моцно квалтомъ с того имени Хабного шт всеѣ маѣтности моеѣ выгнал. А такъ я, не маючиса где подети и сподѣваючиса на захованѣ, котороѣ⁴⁸ небожчикъ малжонокъ мои с пном Ѡсиаомъ Немиричомъ мель, с тыхъ причин ѡ домъ пна Немирича есми ехала. Будучи мене в дому пна Немиричовомъ, там пан Немирич⁴⁹ нет вѣдома зъ якое причины самъ через себе и через иные люди добрыѣ почал намовляти а праве примушати мене до того, абы-х я заручона была за повиноватого его за Ивана Шлизаровича.

На што я, не позволяючи, заразъ яко могучи ледве-мъ з дому пна Немиричова въехала⁵⁰, шставивши тамъ все, што-мъ еще мела троха вбогоѣ маѣтности своеѣ. К тому скрынку з листы, в котрои были выписы владу луцкого на суму

⁴⁴ Літери «съ» правлено.

⁴⁵ Літеру «и» правлено.

⁴⁶ Другу літеру «а» правлено.

⁴⁷ Літеру «в» правлено.

⁴⁸ Останню літеру «о» виправлено з літери «в».

⁴⁹ Літеру «м» виправлено з літери «н».

⁵⁰ Літеру «е» виправлено з літери «з».

пнзеи, позыченую на Хабномъ, к тому и на шбдарованѣ шт небожчика малжонка моего мене речами рухомыми, теж выписы владу швруцкого ш вигнанѣ з ыменѣи моихъ Хабное и ш побранѣ всеѣ маѣтности, над то, деи, и печат мою сребренаа, на котрои гербъ и има мое вырыто, в тои же скрынцы тамъ шстала».

И постерегаючи еѣ млст кнгни Бгушова Любецькаа шкоды своеѣ, абы са в томъ часѣ, яко еѣ млст шт пна Ѡсиаа Немирича штехала, под шною печатю еѣ млсти в кого колвекъ листы або записы якие не показали, а хотя ж бы са и показати мели, которыѣ бы без воли и вѣдомости еѣ млсти были справованы, таковыѣ листы и записы в кождого права // и на всихъ мѣстцахъ моцы, веры и мѣстца мети не мають, просила, абы то было записано.

А такъ я тую жалобу и шповеданѣ кнгни Богушовой Дмитровича Любецькоѣ кнгни Ганны Монтолтовны в книги замковыѣ записати казалъ.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228 зв.–229.

№ 5

1565 р., серпня 5. Луцьк. – Скарга князівни Ганни Путятиної на чоловіка князя Андрія Петровича Масальського, який відняв у неї печатку та підробив від її імені два листи про передання йому маєтків, та заява перед замковим урядом з проханням не визнавати ці записи, які вона змушена була визнати на уряді внаслідок погроз та фізичного насилля з боку чоловіка

Року 36 [65] мсца августа пятого дня Пришодчи и постановившисѣ шчевисто на вриадѣ его кролевское млсти в замку Луцкомъ передо мною, Андреемъ Ивановичом Русиномъ, подстаростимъ луцкимъ, еѣ млсть кнгни Ан[дреева]

Петровича Масалскага кнґни Ганна Путатинна шповедала и добровољне сознала тыми словами, ижъ деи:

«Мальжонокъ мои князь Анѣдреи Масалскии, вземъши *шт* мене квалтомъ печать мою, справиль⁵¹ собѣ року прошого шестдесат четвертого под тою ж моею п[ечатю] два листы на имена мои, которые мнѣ по панеи⁵² Иваново[и], подскарбинои дворнои пнеи Богдане Аедоровне княжне Четвертъенскои, // тетцы моеи, *шт*чизныи, так теж и част имении Хребтовских, то *ест* ъ Четвертни на третей части к тому двор и имении Вышково и Славожичы, на которых сыну моему пну Александру Семашку бабка его а тетка моя небожчица пни подскарбинаа тисачу коп грошей личбы литовское записала. При том Суско, Копыл, Навозъ, Носачевичи, Годомичы, Руды, Петрашевичы, Шлишковичы, Шрсоневичы, Корсын, Подлѣсы, Брехов, Литогощъ и част Чолницы водлуг права прироженого пришли и спали. Шдин лист на третюю част вечностю, *шт*далаючы то *шт* детеи моих, *шт* пна Александра Богдановича Семашка и *шт* сестръ его а дочок моих пнеи Ганны Александровое Вагановское, воиское берестеиское и *шт* панны Марины Богдановен Семашковен. А другии лист на две части тех же имении заставнымъ шбычаемъ в суме пнзеи, а потомъ, справивши собѣ тые листы под моею печатью, до того ма боемъ немилосерднымъ и шкрутными грозбами примусел, абыхмо то на враде замку гсдрьского Луцко-го вызнала, што есми не добровољне але поневољне, шолкгуючи себе и здоровю своему, кроме воли и вѣдомости детеи моихъ, вчинити мусела.

⁵¹ Літеру «а» правлено.

⁵² Літеру «е» виправлено з літери «з».

Бо то, пне подстаростии, справедливо тобѣ поведамъ яко врадѣ гсдрьскомѣ, иж кгда бы-х того к воли мужеви своему не вчинила, исте бы-х, деи, до того часу жива не была. Бомъ великое а немилосердное мордоване *шт* него тѣрпѣла, за чимъ есми того ему к воли не вчинила, а иж есми то поневољне одѣлала, а то на вриаде передѣ твоею млстю шповедамъ и тые записы свои, поневољне вчиненыи, шморамъ, абы тые записы первыи и последнии, которые бы са в малжонка моего кнза Андреа Масалского под печатью моею показати мели, нигде перед каждымъ врадомъ вѣры местца и моцы жадное не мели. А тые бы имена мои, вышчей менованыи, по моему животе дѣтем са моимъ пну Александру Семашку и с[ест]рамъ его пнеи Ганне Вагановскои и пнеи Марине застали».

И просила еѣ млст кнґни Андрееваа Петровича Масалскага кнґни Ганна Путатинна, абы то было // записано.

А такъ а тое шчевистое шповедане и добровољное сознание еѣ млсти в книги замковые записати казаль.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 7, арк. 240 зв.–241 зв.

№ 6

1570 р., вересня 5. Луцьк [1547 р. серпня 22. Коблин]. – Дарчий запис Яна Якубовича Монтолта на маетки Млинів, Озлів, Пекалів, Аршичин новонародженій дочці Ганні, охрещеній ним за католицьким обрядом, внаслідок чого порушив укладену з тещею Богданою Юрїівною шлюбну угоду, відповідно до якої дочка мала бути охрещена за вірою матері у православ'ї
Лѣта Бож. нарож. АФ [1500] семѣдесатого мсца сентебра 8 [5] дня у волторокъ

Передо мною, Иваном Хрыбтовичомъ Богуринским, подстаростимъ луцким, постановившися шбличне в замку его королевское млсти Луц[ком], панъ Ганъ его млсть ГАкубович Монтолътъ Коблинскийи шповедалъ и доброволне до книгъ кгородских тыми словы созналъ, // иж деи:

«ГАко-мъ я вжо шт часу немалого з доброе воли своее а шмиловавши дочку свою властную теперешнюю пнюю Казимеровую Ледъницкую пнюю Ганну, которую я сплодилъ з небожъчицею малъжонкою своею а маткою ее пнею Шленою Мацкевичовною, далъ и даровалъ есми еи имена мои штчизные, тутъ в повете Луцкомъ лежачые, двор Млыновъ из некоторыми селми, то ест село Млыновъ, Шзлиеъ, Пекаловъ, Беневщизнъ и половицъ села Аршичина, в которые ж то помененые именья и швизане я самъ доброволне вжо шт немалого часу поступил, зоставивши себе шдно тое ж с тыхъ именей, вышеи помененыхъ, а поки, даст Богъ, будъ надолжеи на томъ свете жив, не маю быти рушонъ.

ГАкожъ я на то далъ и листъ дочке моеи милои пнеи Ганне Казимеровои Лядницкои⁵³ и на тутошнемъ шряде луцкомъ то естми созналъ, школо чого тамъ естъ досытъ широко доложоно. Которыи выпис сознаня моего, ижъ был в захованью ш тещи моее и ш небожчика пна Василя Мацкевича з ынъшими листы записными на вено и на выправдъ небожъчицы первшое жоны моее а матки пнее Ледницкое, а иж ся тот выпис достал до рукъ вжо еи самои, просила мене дочка моя, абы-м я тое вызнанъе свое тепер знову поновилъ и то на шряде кгородскомъ луцком вызнал.

⁵³ Літеру «н» виправлено з літери «м».

А такъ я, перестерегаючи того, абы школо именей моихъ якие зашштъя и посварки по смерти моеи не были, кгда ж болшеи потомства не маю, шдно тую шдну дочку свою милую пнюю Ганну теперешнюю Ледницкую и хотячи тую млсть противку еи показати, которю-мъ мель ку еи з молодости летъ ее, и не шткладаючи в томъ прозбы ее, такъ и мужа ее а затя свое[о] пна Казимера Ледницкого, которыи теж противко мене, тестеви своемъ, досыт значне з немалымъ коштомъ // и накладомъ своимъ послуги чинит, тот выпис знову теперъ, будъчи здоровымъ на тѣле и на шмыслу своемъ, не примошоний (!), але доброволне до вѣдомости твоеи, пне подстаростии, яко до шряддъ кгородского, принес есми и шповедам и прошу, абы тот выпис, в которомъ естъ и листъ мои властныи, вжо давно тои дочке моеи даныи, был вычитанъ и до книгъ кгородских луцкихъ вписанъ. А тот выпис с теперешнихъ книгъ кгородских луцкихъ жона его а дочка моя пни Ганна, взавши, коли похочет, до книгъ земскихъ луцкихъ мает перенести и дати вшписати, которое вписанъе за показанемъ шт нихъ до книгъ земских луцкихъ мает то такъ моцно быти, якобы-х я самъ шчевисто перед судомъ здполнымъ земскимъ луцкимъ вызналъ».

А такъ я, Иванъ Богуринскийи, подстаростии луцкийи, взавши з рѣкъ пна Монтолтовыхъ вы⁵⁴ с книгъ замку гсдръского Луцкого под датою року тисчача пятсот чотырдесятъ семого, мсца декабра десатого дня, индикта пятого, почавши с початку ажъ до конца вычитал и до книгъ кгородскихъ луцкихъ вписати росказалъ, которыи слово шт слова такъ ся в себе мает:

⁵⁴ Так в оригіналі. Має бути «выпис».

«Выпис с книгъ замку гсдрьского Луцкого.

Лета Божего нарожена тисача пятьсотъ чотырдесят семого мсца декабра десатого дня инъдикта пятого.

Пришодчы и постановившися шбличне в замку гсдрьскомъ Луцкомъ передо мною⁵⁵, Михаилом Щцовскимъ Ивановичомъ, подстаростим луцкимъ, дворенин пан Ганъ Гакубовичъ Монтольтъ шповедалъ и доброволне передо мною до книг замковых⁵⁶ луцких тыми словы созналъ, ижъ што:

«З воли Божое и за радою а намоваю еє милости пнеє матки своеє и их млсти пновъ приателеи и крєвных своих понял и взял никоторого часу в стан малжонский дочку небожчика Андреа Мацковича панну Шлену у еє млсти // пнеє Богданы⁵⁷ Юревыи, с которою то дочкою их млсти а малжонкою моею пнею Шленою, мешкючи з нею в стане малжонскомъ, познал есми по еє млсти досыт ъчтливое а цнотливое малжонъство и хотячи еє ку себе тымъ хѣтливъшую въ млсти в тои жо вѣрної млсти малжонскои ъчинити, бо сѧ шна такъ цнотливе⁵⁸ заховала протовко⁵⁹ мнѣ и яко на поцтивую з народѣ⁶⁰ зацного приналежит, котораѧ тежъ досыт и безвинъне битыѧ шт менє терпила, што шна мнє яко цнотливаѧ малжонка, приимуючы то на себе, вдячне штпустила. Кѣ тому теж, цнотливе а верне со мною⁶¹ мешкаючи, сплodiла и на светъ ѡродила мнѣ дѣта милое дѣвку

панъну Ганну, тымъ именемъ ѡхрищеную подлугъ шбычаю римъского. А такъ таѧ дѣвка моѧ подлугъ шпису моеѧ[о], которыи а ѡчинилъ при змовинах с панєю тещєю своею, мѣла быти ѡхрищена по вѣри матки своеи и по шбычаю греческого закону, за што ѧ попал в зарѣки жонє моеи и пнии тещи, а иж таѧ дѣвка моѧ ѡхрищена кѣ воли моеи, а што наболшаѧ, иж сѧ ѡродила во всехъ подобенъствах, яко в лице мое, такъ и знаками, которыѣ⁶² тежъ на теле моемъ на мнѣ естъ, и ѡ мене сѧ притрахвила, а ѧ то жонѣ своеи шбецовал, ижъ естлибы ку подобенъству моемѣ дѣта мнѣ ѡродила, ижъ тоє дѣта мѣло быт шбдаровано шт менє надъ инъшиє дѣти. А такъ ѧ тые вси рѣчы, вышеи менованыѣ, ѡваживши ѡ себе и розмыслившися на то, даю, дарую зо всимъ тои дочцє моеи милои, недавных часовъ нароженои, панне Ганне имѣныѧ мои штчизныѣ Млыновѣ з дворцемъ Млыновскимъ и з Шзлиевомъ, Пекаловомъ, Бенєвщизною и половицу Аршичина вечне непорѣшне яко жъ есми по которыхъ [...] тые имена шт инших имении моихъ дѣвка моѧ [...] въ листе своемъ того меновите [...] яко поступил, выкладаючи // того в листе своемъ, ижъ ѧ с тыхъ имении, вышеи поменєных, до живота своего, поки ми Бог судить на томъ свѣте надолжъшеи живому быти, не маю с того быти порушонъ, што ширєи а достаточнеи тот мои листъ, которыи ѧ, справивши и написавши на тые имена дочцє моеи милои, даломъ его до схованъѧ пнеи тещи моеи а бабъцє еє, которыи жо то листъ, яко при моемъ животе, такъ и по моемъ животе, маєтъ быти захован во всем в моцы ани в чомъ непорушне вѣчными часы теперъ и на потомъ вѣку будущихъ».

⁵⁵ Літеру «о» правлено.

⁵⁶ Літеру «а» правлено.

⁵⁷ Літеру «Б» правлено.

⁵⁸ Літеру «є» правлено.

⁵⁹ Так в оригіналі. Має бути «протівко».

⁶⁰ Літеру «у» виправлено з літери «о».

⁶¹ Літеру «м» виправлено з літери «з».

⁶² Літеру «т» правлено.

И просиль панъ Монътолтъ, абы-х на тот листъ, которыи онъ, от пна Василъа Мацкевича з рукъ взявши, до рѣкъ моихъ дал, перед собою вычитати казалъ и, до ведомости вриадовое припустивши, в книги замковыѣ записати казалъ.

А такъ иа, Михаило Щцовский, на прозбу пна Монтолтову то вчинилъ и тот листъ вычитати казалъ и до книг замковыхъ вписати велелъ, которыи листъ слово въ слово такъ сиа в собѣ маеть:

«ІА, ІАнъ ІАкубовичъ Монтолтъ, визнаваю самъ на себѣ тымъ моимъ листомъ, комубудетъ потреба того ведати альбо, чтучи его, слышати, сес вѣкъ и на потом будучи, иж што и sprawy Божеи а съ презрениа Дѣха светого, такъ с порады и дозволеня еи млсти паней матки моеѣ и иныхъ кривныхъ а повиноватыхъ своихъ понал и взял есми за себѣ ъ станъ малъжонский дочку небожьчика Анъдреа Мацкевича панъну Шлену ъ еи млсти пней Богданы⁶³ Юревыи, тещи своеѣ, с которою малъжонкою моею пнею Шленою, отдавшисиа мнѣ и мешкавши с нею час немалыи, а хотячы еѣ ку собѣ тымъ хѣтлившую в милости малжонскои ъчинити, гдѣ жъ она ку мнѣ такъ сиа заховала иако на поцтивую пнюю з народѣ зацного пристоить, не берѣчи того перед себѣ, иже-мъ иа противъко неи такъ се не заховал, иако на станъ еи пристоит, алемъ еи колько разовъ безвинне с пьянства своего ѡ чолом мало не приправиль, што она такъ и всѣ безвинныѣ // бытъа мнѣ иако цнотливаа, вернаа а поволнаа малжонка ѡтпустила. А иж, цнотливе со мною мешкаючи, спѣлодила и на съветъ со мною ѡродила мнѣ дѣвку панну Ганъну, тымъ именемъ ѡхрыщеную водлугъ ѡбычаю римского, котораа

⁶³ Літеру «а» правлено.

подлугъ ѡписѣ и постановеня моег[о], которое иа ъчинил изъ ею млсти пни⁶⁴ тещою своею, мила быти ѡхрыщона ѡ веру греческую, тогда и в том иа выступил, иако противъку⁶⁵ приателъ малжонки моеѣ, такъ и против еѣ млсти пни тещи⁶⁶ своеи и сыномъ ихъ⁶⁷ млсти, по которых иа великое запоможенъе и помоч ѡ правахъ, которые есми мел, ѡзнал, гдѣ-и на малжонце своеи верне милои за то, иж есми похрыстил в законъ римский дочку нашу, першѣю в народе моемъ, в зарѣку, роздмеючи, иж есми винен мелъ зостати, бо мене ѡ тѣю заруку позвати мѣлъ шѣрин мои пан Василеи Мацкевича позвы гсдрьскими. А такъ иа, ѡваживаючи ѡ себѣ тые вси помененыя речы, а наболшеи, иж малжонка моя верне милаа⁶⁸ ѡродила мнѣ зо мною спложонѣю дочку панъну Ганнѣ, котораа сиа во всемъ тели своемъ, такъ в лицѣ, иако и в знаках, которые ѡ мене естъ, притрахвила и ѡродила, тогда маючи иа на то добрую памѣт, а хотячы тежъ малжонку свою милую, такъ и приателеи еѣ ѡтешити, приставуючи теж до ѡбыѣ⁶⁹ зацныхъ пнов, такъ паметаючи⁷⁰ на то, ижъ есми цнотливымъ своимъ словомъ⁷¹ малжонце моеи милои ѡбѣцывал, ижъ естли бы ку подобенствѣ⁷² моему дѣтиа мнѣ, такъ сына або дѣвку ѡродила, тогда тоѣ дѣтиа мело быти ѡт мене добре ѡбдаровано иж инъшии дѣти⁷³.

⁶⁴ Літеру «н» правлено.

⁶⁵ Літеру «и» правлено.

⁶⁶ Літеру «и» правлено.

⁶⁷ Літеру «и» виправлено з літери «е».

⁶⁸ Літеру «л» правлено.

⁶⁹ Так в оригіналі. Має бути «ѡбычаев».

⁷⁰ Літери «ет» правлено.

⁷¹ Літери «ом» правлено.

⁷² Літеру «в» виправлено з літери «у».

⁷³ Літеру «ѣ» виправлено з літери «ѣ».

А такъ иа, полначи шбецность свою и пометаючи на вси тые речи, вышеи в томъ листе моемъ помененые, даю, дарую тую наменованую дочку мою панну Ганъну, ново мъне нарощеную, именъе мое Млыновское з дворцемъ, какии есть тепер, такъ и с приселками моими Шзлиевомъ, Пекаловомъ, // Беневщизною и половицѣ Аршичина, которымъ именамъ тые границы такъ тымъ моимъ листомъ шписую⁷⁴.

Напервее⁷⁵, почавши шт реки Иквы под самую греблю Аршичинскую, зоставуючи по праве греблю кѣ Коблину ѣ верхъ ставу аж до ѣзножи того ставу Коблинского взгорѣ⁷⁶, а через тую ѣзножь переѣхавши до дороги, котораи идет над ѣзножь до Погорелец, доставуючи⁷⁷ по ливе ѣзнож зо всими кгрунты ѣ сторонѣ млыновскую, а по праве за дорогою ку кгрунту Коблинскому аж до границы сел Дѣбенскихъ. А шт того мѣстца, где таа дорога ѣвошла у кгрѣнтъ Дѣбенских, села Ивана гранми аж до граней князя Головнинных села Кошарева, а шт пшаты шстатнее села Кошарева аж до граней Дорогостаискихъ, а гранми Дорогостаискими аж до граней Муравицкихъ и в долину⁷⁸, а потомъ в болото⁷⁹, ѣжинецъ названое, а ѣжинцемъ аж до реки шпат Иквы, грани Муравицкое, и череъ реку, а на другѣю сторону реки Иквы на дол рекою Иквою половицю аж шпат до граней такъжо Мѣравицкихъ и села Березска. А шт того села граней⁸⁰ шпат

до граней⁸¹ Смордовскихъ, а граню Смордовскою аж до гостинца, котории идет изъ Смордвы до Аршичина⁸² через гостинец Дѣбенских великии на греблю⁸³ Аршичинскую. А тамъ шпат под греблю аж до реки Иквы, зоставѣючи греблю зо всимъ по прави за тымъ гостинцомъ⁸⁴ и гаи и пола, ку половици Аршичина и кѣ Коблинѣ, где ж по тымъ мѣстцамъ⁸⁵ и врочищамъ такъ село Млыновъ⁸⁶ и Шзлиевъ, Пекаловъ, Беневщизну и пол Аршичина. Тот ѣвес кгрунт, котории шдно есть межи тыми границами шписаныи, тот иа даю, дарѣю тои дочцы моеи милои панне Ганъне, иакож иа маю и повиненъ будѣ перед вижемъ⁸⁷ луцкимъ тых именей, вышеи помененых, поступити и в держанъе доброволное дати тои дочце моеи милои.

А коли иа увезане поступлю, маеш мнѣ ее млсть пни теща моя через сына своего пна Василя ш[тда]т всех тыхъ именей дочки моеи поступити и въ держане подати, а иа, взавши тое шпат в держане свое, // маю то держати толко до живота своего, шдно ж естли бы шна с того свѣта первее мене зошла, а то бы кому листомъ своим записала, не маю иа быти рѣшонъ с тыхъ именей аж до живота своего, так теж поки шна жива не маеш того з рѣкъ моихъ выимовати аж до живота моего. А естли теж иа первее с того свѣта зыидѣ, а шна жива по животи моем зостанеш, не маеш сиа ѣвизывати в тые имена, вышеи помененые, поки тѣла моего грѣшного не погребут,

⁷⁴ Літери «ую» правлено.

⁷⁵ Літеру «н» правлено.

⁷⁶ Літеру «о» правлено.

⁷⁷ Літеру «ю» правлено.

⁷⁸ Літери «ин» правлено.

⁷⁹ Літери «лото» правлено.

⁸⁰ Літеру «н» правлено.

⁸¹ Літеру «н» правлено.

⁸² Першу літеру «а» правлено.

⁸³ Літеру «г» правлено.

⁸⁴ Літеру «с» виправлено з літери «г».

⁸⁵ Літеру «а» виправлено з літери «е».

⁸⁶ Літеру «н» правлено.

⁸⁷ Так в оригіналі. Мае бути «вижемъ».

але того ж часу по погребі, взявши вижа з ґрядѣ замку Луцкоз[о] або *шт* маршалґка землі Волинское, моцѣна будеть ѓехати ѣ дворець и в села, вышеи помененые, іако ѣ свое властьюе, *шт* мене еи дарованое, и того ѣживати и на себе, держати вѣчными часы и ими шааовати водле воли и вподобанія своего маеть, кгда ж іа то не ѣбчому, але дитіати своємѣ, которое єсми ѣмиловаль, дарѣю и вечне тымѣ моимѣ листомѣ записую, але предса выправа четвертое части межі⁸⁸ иншими дѣтми моими, єсли их ми Бог даст, маеть быти дана албо именѣемѣ албо грошми, іакѣ ѣна похочет.

И ѣже *шт* того часу іа самѣ того именѣа, вышеи помененого, в тых границахѣ ѣписаныхѣ, не могѣ, ани маю моцы заставлати и записывати и, хотя бы іакіє листы *шт* мене, кому жѣ колвекѣ даные, показалиса, так вперед того, іако и послі даты того листу моего, тогды таковыє листы іако перед гсдремѣ королемѣ его млстью, такѣ и перед пны воеводами троцкими, перед которыми Волинскаа са землїа судити, и ни ѣ іакого ж колвекѣ права моцы не будѣт, ани мают мѣти, гдє мнѣ ѣже самому тых именѣи не волно никому записывати, ани до рукѣ кому инѣшомѣ пуцати.

А єсли бы теж дѣвка моїа панѣна Ганна, не дождавши смєрти моеє, с того света зошла, тогды, єсли бы того не записала, тоє имене Млыновѣ ис приселками ни на кого иншого, ѣдно на домѣ мои приити маеть. А єсли бы давность земѣскаа водлугѣ статутѣ тому листѣ зашла, то єст, єсли бы тии // имена, которыи з доброи воли мнѣ до живота моего даныи, іа бы-х тые имена леть болшеи десети албо поки Богѣ мнѣ надалєи продолжит здоровѣа и живота моего держаль, тогды таїа

⁸⁸ Літеру «є» правлено.

давность, хотя бы наболшими лєты⁸⁹ бы была и колькодєсїат лѣтъ, тому записѣ моему шкодити не маеть, бо ѣже мнѣ ѣдно доживотє за ласкою єє млсти пнеє теще моеє, такѣ и малжонки моєи милои и пна Василя, брата еи, дано, што іа, *шт* ихѣ млсти вѣчне принємши, дяковаль.

И волна будеть дочка моїа тых именѣи, вышеи поменєныхѣ, ѣживати, іако своихѣ властныхѣ, а их кому хотя, такѣ⁹⁰ при животи, іако и по животи моемѣ, записати, *шт*дати, даровати и на цєрковѣ записати зо всіми землїами⁹¹ паиными, дворными и сеножатми, такѣ з людми и их роботами, чиншами, подачками и зо всіми их повинностями, ставы, ставищами и зѣ ихѣ ѣловами, з млыны и зѣ млынищами и их вымєлками, з реками и зѣ рєчками и з бобровыми гоны, з гами, з дубровами, з лєсы и с хворощами, такѣ и з людми и зѣ ихѣ сєлицами, которыи бы за держанѣа моеє[о] на тых кгрунтєхѣ ѣсєли, такѣ зо всім, іако сїа тии имена подлугѣ ѣписанѣа моего в собѣ мают и по доброи воли моєи єсть ѣзначєны и ѣбѣвєдєны, іакож іа на себе и на иншиє дѣти мои, такѣ крєвныє и потомки и щадки мои, ничого не зоставую вѣчными часы.

А длїа твердості того моеє[о] листѣ и печат мою приложил єсми к сєму моемѣ листу. А при томѣ были ихѣ млсть пановє приятєли мои дворанє гсдрьские пан Петрѣ Кирдии Мылскии, панѣ Иван Александрович Солтанѣ, панѣ Андреи Іакубович Монтолѣт⁹² а панѣ Михаїло Тихнович Козынскии, панѣ Марко Жоравницкии а пан Василя Иванович Мацкєвич. Пановє за чоломѣбитємѣ

⁸⁹ Літеру «ы» правлено.

⁹⁰ Літеру «т» виправлено з літери «ч».

⁹¹ Літери «ла» виправлено з літери «м».

⁹² Літеру «ъ» виправлено з літери «о».

моим печати свои приложили к тому моему листу, которы на даль дочце своєї панне Ганне.

Писан 8 Коблини, лета Божого нароження тисеча шатсотъ чотырдесять семого, мсца августа двадцат вторыи день, инъдикта // шатого.

А по вычитаню и вписаню в книги заковыє⁹³ луцкие вызнана и листу его млсти пна Монтолтова, и коли на то, како вриад, до вѣдомости своєї зполнои принал, просил мене, Михаила Ивановича Щцовского, подстаростего луцкого, пан Ганъ Монтолтъ, такъ и панъ Василеи Мацкевича, абы-х пну Мацкевичу выпис с книг под печатю моею дал.

А такъ на, того добровольного сознания пна Монтолтова выпис с книг луцких давши выписати, под печатю своєю пну Василю Мацкевичу⁹⁴ далъ. Писан в Луцкѣ року и даты вышєи описано».

А такъ на, Иванъ Богуринский⁹⁵, подстаростии луцкии, тоє шчевистое шповеданє, добровольное сознанє пна Гана Гакубовича Монтолта Коблинского и выпис с книг замкѣ Луцкого за прозбою пна Монтолтъта слово шт слова с початъку ажъ до коньца в книги кгородские замку Лвцкого записати казалъ.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 462–467 зв. Опубл.: АЮЗР. Київ, 1909. Ч. VIII, т. III. С. 16–24.

№ 7

1576 р., вересня 27. Луцк [1575 р., травня 23. Клевань]. – Скарга луцкого зем'янина Ждана Гнівошевича Бронницького та пред'явлення ним шлюбної угоди зем'янина Волковийського повіту Павла Углика Соколинського,

⁹³ Так в оригіналі. Має бути «замковий».

⁹⁴ Літеру «у» виправлено з літери «а».

⁹⁵ Літеру «г» правлено.

який обіцяв одружитися з його дочкою Мар'єю, але на визначений в угоді день весілля не прибув

Року OS [76] мсца сентєбра КЗ [27] дня

Прислалъ на вриад кгородський луцкии до мене, Воитеха Козикгорскоє[о], подвоеводего волынского, будѣчого на мѣстѣ за злеценємъ и порѣченємъ коморника его королевское млсти пна Анъдриа Любенецкого по зєиштью з сєго свѣта его млсти кнзя Богуша Корецкого, воеводы земли Волыньское, старосты луцкого, браславського и веницького, шт его королевское млсти // для справованья староствомъ Луцкимъ посланого, земенинъ гсдрський повету Луцкого пнъ Жданъ Бронницкии, шповедаючи тыми словы, ижъ деи :

«Што перво сєго въ рокѣ прошломъ тисача шатъсотъ семѣдєсять шатомъ за прозбою пна Павла ѳглика Соколинського, земенина повету Волковыиского, черезъ приатєлєи его певньных шсобъ змовил, деи, єсми был за его млсть дочку свою пнъну Марью. Водлуг которого змовєнья, зложивши єсмо з обудвѣхъ сторонъ час и рокъ певньныи весєлю, и листы своими промежку сєбє єсмо под заруками шписалисє, на которых листєхъ нших то ширєи и достаточнєи шписано и доложено єсть».

И просил пнъ Ждан Бронницкии черезъ посланьца своєго, абы тотъ листъ шпис пна Павла Угликовъ былъ вычитанъ и в книги кгородские луцкие слово шт слова вѣписан.

Которого жъ то на листу, шгледавъши, перед собою читати казалъ и так сєа в собѣ маєтъ:

«Гє, Павел ѳглик Соколинскии, визнаваю симъ листомъ моимъ, ижъ з воли и презрєнєа Божого и порады

приател своих змовил есми за себе въ станъ малжонства⁹⁶ светого дѣвку ђ его млсти пна Ждана Гневошевича Бронницког[о] панну Марю. По которои маеть его млсть посагу, вѣна з выправои мнѣ дати ведле реистрѡ, даного ми ѡт его млсти пна Ждана Бронницького под печатю и подписанемъ руки его млсти влосной на ѡнъ час, кгда ѡное веселе доидеть и рокъ есмо певъныи зъ его млстыю пномъ Жданомъ ѡному веселю зложили и принали по рожествѣ светои Пречистой ђ дву недѣлах мсца сентебра двадцеть третего дня, которое свято и день маеть быти в року приидучомъ тисача пятъсотъ семьдесятъ шостомъ.

На которои рокъ и день, вышъшеи помененыи, маю я, Павел ѡглик, с приателми своими, не вымовляючися никакими причинами правъными и неправъными, кроме толко тых двоухъ [слу]жбы⁹⁷ земъскои военъное або чого, Боже, вховаи, в томъ чсе на мене хоробы, в домъ его млсти пна Ждана Бронницкого до Бронникъ приехати и, взявши посагъ и выправу по дѣвци его млсти панне Мари водле того реистру, ѡт его млсти мнѣ даного, ѡправу водле обычаю права и статуту земъско[го на имени] моемъ, ѡтдѣленои части ѡт братьи мои, в Соколниках дѣвци его млсти, панне Мари, іако малжонце своеи⁹⁸ вдѣлати // и водле закону нашого хрестіанъского въ стадло малжонства светого дѣвку его млсти панъну Марью за себе взяти⁹⁹.

А если бы-хъ я на тотъ рокъ и день, назначоныи водле сего ѡпису и листу моего, того не пополнилъ зъ іаких кольве

⁹⁶ Літеру «ж» правлено.

⁹⁷ Місце пошкоджене при прошнуровуванні книги.

⁹⁸ Літери «св» правлено.

⁹⁹ Літеру «в» правлено.

причинъ, кроме тых двоухъ, вышъшеи помененых, службы земъскои военъной а хоробы, тогды я повинен¹⁰⁰ будѡ зарѡки пану Ждану Бронницкому заплатити двѣсте копъ грошеи литовъскихъ, шкоды и наклады без жадного доводѡ, едно на реченъе слова або ѡмоцованому его млсти под такую жъ моцю на реченъе слова. Если бы-х на тот рокъ да¹⁰¹ пана Ждана до Бронникъ не приехалъ, назначоныи в семъ листе моемъ, и, Боже вховаи, пред тымъ рокомъ на мене хоробы або службы земъскои, тогды я предса маю пану Ждану дати знать ѡ собѣ. А если бы-хъ на тот рокъ самъ не был¹⁰² и сего листу и ѡбовязку моего не пополнилъ, тогды пану Ждану Бронницкому волно будетъ дочку свою панну Марю за кого, вола его млсти, ѡдати, а я того боронити и ѡ то его млсти до жадного права позывати не маю.

А чого, Боже, вховаи, смерти на мене, Павла ѡглика, до того року, а если бы-х што в¹⁰³ пана Ждана взял на квиты свои, тогды братья моа повинни будут заплатити з отчизны моеѡ або тому, в кого сѡс мои листъ и квиты будут. А для лѣпшого тверѣдости сего моего листу я, Павел ѡгликъ, печат свою приложил и руку подписалъ.

А при томъ были ихъ млсть: его млсть панъ Ѡстааеи Горъностаи, воеводичъ новгородскии, панъ Иванъ Ванько, панъ Александръ Василевъскии а панъ Степанъ Михаило Прохоровичъ, іако ж ихъ млсть за прозбою моею печати с[во]и¹⁰⁴ приложит рачили к сему моему листу.

¹⁰⁰ Першу літеру «н» правлено.

¹⁰¹ Так в оригіналі. Має бути «до».

¹⁰² Літери «бы» правлено.

¹⁰³ Літеру «в» вписано між словами.

¹⁰⁴ Місце пошкоджене при прошнуровуванні книги.

Писан ђ Клевани, лѣта Божого нароженъа тисеча патсот семдесат патого, мсца маа двадцать третего дня. //

Павел ђгликъ рука власнаа, *Ѡстааеи Горностаи*¹⁰⁵ реньку, Иванъ Ванько руку свою подписалъ».

А ижъ, *деи*, ја, чинечи словѡ ѡбетници и ѡбовязкови своему досытъ, јако дня ѡногдашнего мсца сѣнтѣбра двадцать третѣ[o] дня, в недѣлю, на часъ и рокъ певными, в листѣ ѡписаныи, зготовавшисе есми ку веселью и способивъшисе с приателми своими, пана ђглика с приателми в дому своемъ ѡжидал и дочку панъну Марью водълугъ ѡпису моего в станъ малжонства светого за ег[o] млсть ѡдати готовъ был, нижли, *деи*, панъ Павел ђгликъ, не чинечи слову ѡпису и ѡбовязкови своему досытъ, на тотъ рокъ ку тому веселью и възнатью дочки моее за себе в станъ малжонъскии самъ с приателми своими не был и перед тым рокомъ и на сѣсь рокъ водлугъ ѡпису своего мне ѡ собе знати не далъ. И ещѣ, *деи*, при змовенью, теде ђ мене грошеи готовых и инъшихъ речеи на квиты свои немало побралъ, которые квиты ђ себе маю. А теперь¹⁰⁶, *деи*, готуючися есми на тое веселье немало наложил и тымъ ѡбѣзъпеченьемъ своим мене ђ немалую шкоду привел и въ заруку ми попал, што, *деи*, есми зараз на тот же рокъ, маючи в себе возного, ихъ млсти¹⁰⁷ приателеи моихъ, которыхъ есми на тое веселье в домъ свои был возвалъ, тотъ ѡписъ пана Павловъ ђгликовъ и невыполненъе его ихъ млсти есми ѡповедалъ и ѡсветъчалъ.

Јако жъ и возныи поветовыи панъ Левъ Веръховъскии тутъ же зараз, ставши передо мъною, до книгъ ку

¹⁰⁵ Літери «Го» правлено.

¹⁰⁶ Літеру «ѣ» виправлено з літери «е».

¹⁰⁷ Літеру «и» виправлено з літери «ѣ».

записованью¹⁰⁸ тыми словы созналъ, ижъ *деи*:

«Дня ѡногдашнего мсца сѣнтѣбра двадцать третего дня в недѣлю за прозбою его млсти пана Ждана Бронъницкого былъ есми в домъ его млсти Бронъникох и там есми нашолъ приателеи его млсти пана Јароша Бенѣцкого, пана Анъдрѣа¹⁰⁹ Чудовского, пна Ивана // Шпаковъског[o], пана Михаила Шостаковъского а пана Григорья Бронницкого, виделъ есми готовость пана Бронъницога ку веселью и дочку его млсти панъну Марью до шлюбу възбраную. Ѡжидали есмо целыи день аж до вечора, а кгда вечеръ пришел панъ Ждан Бронницкии положил листъ пана Павловъ ђгликовъ и просилъ, абы был перед ихъ млстью читанъ.

По вычитанью того листу поведил, ижъ, *деи*:

«Ја, чинечи ѡписови своему досытъ, на том се зготовалом и вашею млстью приателми своими способил, а ижъ панъ ђгликъ, не полнечи ѡпису своег[o], на сѣсь рокъ в дом мои не приехал и ѡ собе знати не дал, мене як перъвеи при змовенью, такъ и теперь в готованью веселья ку шкоде приправил и въ заруку попал, вашеи млсти то ѡповедаю и светъчу».

И хотячи панъ Жданъ Бронъницкии такъ ѡ шкоды свои, јако и ѡ заруку с паномъ Павломъ ђгликомъ мовити, просилъ, абы то до книгъ кгородскихъ записано было».

А такъ ја тое ѡповеданъе пана Ждана Бронъницкого и возног[o] сознанъе до книг кгородскихъ луцких записати казалъ.

ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 16, арк. 414–416.

¹⁰⁸ Літеру «и» правлено.

¹⁰⁹ Літеру «а» виправлено з літери «а».

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев: Типография Императорского Университета им. св. Владимира. 1909. Ч. VIII, т. III. 708+XXX с.
2. Блок М. Апология истории или ремесло историка. Москва: Наука, 1986. 254 с. С. 209.
3. Бойцов М. А. Германская знать XIV–XV вв.: приватное и публичное, отцы и дети. *Человек в кругу семьи*. Очерки по истории частной жизни в Европе до начала Нового времени. Москва, 1996. С. 239–260.
4. Братковский Д. Świat po części przeyzrzany. Світ, по частинах розглянутий. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. 463 с.
5. Владимирский-Буданов М. Ф. Черты семейного права Западной России в половине XVI в. *Очерки по истории литовско-русского права*. Киев, 1890. С. 157.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг губерний Витебской и Могилевской. Витебск, 1876–1877. Вып. VII–VIII. С. 1–87.
7. Волинські грамоти XVI ст. / упор. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. Київ: Наукова думка, 1995. 245 с.
8. Ворончук І. *Dobra żona godna mężowi kogoпа* (До історії подружніх стосунків Катерини Острозької і Томаша Замоїського). *Київська старовина*. 2002. № 5. С. 120–134.
9. Ворончук І. Демографічна ментальність волинської шляхти в XVI–XVII ст.: шлюбна модель та її чинники. *Шостий міжнародний конгрес українців. Етнологія. Фольклористика. Культурологія*. Донецьк; Київ: Видавництво Асоціації етнологів, 2005. Кн. 1. С. 30–44.
10. Ворончук І. Подружні зради як наслідок практики укладання шлюбів в Україні в XVI–XVII ст. *Соціум*. Альманах соціальної історії. 2006. Вип. 6. С. 161–201.
11. Ворончук І. Приватне життя князів Острозьких: стан, проблеми і перспективи. *Острозька давнина*. Острог, 2013. Вип. 2. С. 56–60.
12. Ворончук І. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела). Київ: Вища школа, 2009. 511 с.
13. Левицкий О. Семейные отношения в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. *Русская старина*. 1880. № 11. С. 549–574.
14. Левицкий О. (під псевдонімом Маячанець Левко). Про шлюб на Русі-Україні. *Зоря*. 1885. С. 13–18.
15. Левицкий О. Анна Монтовтовна. *Киевская старина*. 1888. № 1. С. 94–161.
16. Левицкий О. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*. Киев: Типография Императорского Университета им. св. Владимира, 1909. Ч. VIII, т. III. С. 1–120.
17. Левицкий О. И. Об актовых книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии. *Труды XI археологического съезда в Киеве 1899*. Москва, 1902. Т. II. С. 55–82.
18. Мага І. В. О. Романовський на чолі Київського центрального архіву давніх актів. *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск перший: Архів і особа. Київ: Головне архівне управління України, 1999. С. 90–100.
19. Романовський В. О. Київський архів давніх актів. *Архівна справа*. Книга перша. Харків, 1925. С. 86–100.
20. Романовський В. Нариси з архівознавства. Харків, 1927. С. 34–44.
21. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. *Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х томах / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова*. Одеса: Юридична література, 2002. Т. I. 462 с.

22. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. *Статуту Великого князівства Литовського*: у 3-х томах / за ред. С. Кивалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. Т. II. 558 с.

23. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Випуск I. Волинь XVI ст. / за ред. І. Ворончук. Київ: Фенікс, 2014. 739 с.

24. Центральний державний історичний архів України в м. Києві.

25. Biblioteka Czartoryzkich. Dział rękopisów. Sygn. № 1881/ IV.

26. Jabłonowski A. Stosunki rodzinne na Wołyniu. *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1890. T. XI, z. 1. S. 198–203; z. 2. S. 84–88; z. 3. S. 325–333; т. XIII. Z. 1. S. 57–66; z. 2. S. 202–214; z. 3. S. 346–361.

REFERENCES

1. *The Archives of South-Western Russia Published by the Interim Commission for the Analysis of Old Acts under the Governor-General of Kyiv, Podol, and Volhynia*. (1909). Part. VIII, Vol. III. Kyiv, 708+XXX p. [in Rus.]

2. BLOK, M. (1986). *The Apologia of History, or the Historian's Trade*. Moscow: Nauka, 254 p. [in Rus.]

3. BOYTSOV, M. (1996). The German Nobility of the 14th–15th Centuries: The Private and the Public, Parents and Children. In: *Man within a Family. Essays on the History of Private Life in Europe until Modern Era*. Moscow, pp. 239–260. [in Rus.]

4. BRATKOVSKIY, D. (2004). *Świat po części przezyrany. The World Beheld by Parts*. Lutsk: Volyn Regional Printing House, 463 p. [in Ukr.]

5. VLADIMIRSKIY-BUDANOV, M. (1890). Features of the Family Law in Western Russia in the 16th Century. In: *Essays on the History of Lithuanian-Russian Law*. Kyiv, p. 157. [in Rus.]

6. VLADIMIRSKIY-BUDANOV, M. (1876–1877). *Historic-Juridical Materials Extracted from the Record Books of Vitebsk and Mogilev Governorates*. Vol. VII–VIII. Vitebsk, pp. 1–87. [in Rus.]

7. ZADOROZHNYI, V., MATVIHENKO, A., comps. (1995). *Volhynian Charters of the 16th Century*. Kyiv, 245 p. [in Ukr.]

8. VORONCHUK, I. (2002). Dobra żona godna mężowi korona (On the History of Family Relations of Catherine of Ostroh and Tomasz Zamojski). *Kyivska starovyna* (Kyiv Antiquities), (5). pp. 120–134. [in Ukr.]

9. VORONCHUK, I. (2005). Demographic Mentality of the Volhynian Nobility in the 16th–17th Centuries: The Marital Model and Its Causes. In: *Shostyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Etnolohiia. Folklorystyka. Kulturolohiia*. (The Sixth International Congress of Ukrainianists. Ethnology. Folklore Studies. Cultural Studies). Book 1. Donetsk, Kyiv: Ethnology Association Publishers. pp. 30–44. [in Ukr.]

10. VORONCHUK, I. (2006). Adulteries as a Result of Marital Agreements Practice in Ukraine of the 16th–17th Centuries. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii*. (Society. Almanach of Social History), Vol. 6, pp. 161–201. [in Ukr.]

11. VORONCHUK, I. (2013). The Private Life of the Princes of Ostroh: Condition, Problems, Prospects. *Ostrozka davnyyna* (Ostroh Antiquities), (2). Ostroh, pp. 56–60. [in Ukr.]

12. VORONCHUK, I. (2009). *The Genealogies of the Volhynian Nobility in the 16th – First Half of the 17th Centuries: The Reconstruction of Family Structures: Methodology, Method, Sources*. Kyiv, 511 p. [in Ukr.]

13. LEVITSKIY, O. (1880). Family Relations in South-Western Russia in the 16th–17th Centuries. *Russkaya starina* (Russian Antiquities), (11). pp. 549–574. [in Rus.]

14. LEVYTSKYI, O. (alias MAIACHA-NETS, L.) (1888). About Marriage in Rus-Ukraine. *Zoria*, pp. 13–18. [in Ukr.]

15. LEVITSKIY, O. (1888). Anna Montovtovna. *Kievskaya starina* (Kiev Antiquities), (1), pp. 94–161. [in Rus.]

16. LEVITSKIY, O. (1909). Features of the Family Law in South-Western Russia in the 16th–17th Centuries. In: *The Archives of South-Western Russia Published by the Interim Commission for the Analysis of Old Acts under*

- the Governor-General of Kyiv, Podol, and Volhynia*. Part. VIII., Vol. III. Kyiv, pp. 1–120. [in Rus.]
17. LEVITSKIY, O. (1902). On Record Books Related to the History of the South-Western Region and Little Russia. In: *Trudy XI arkheologicheskogo sezda v Kiyeve 1899* (Works of the 11th Archaeological Congress in Kiev, 1899). Vol. II. Moscow, pp. 55–82. [in Rus.]
18. MAHA, I. (1999). V. Romanovsky as the Head of Central Archives of Old Acts in Kyiv. In: *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. Vypusk pershyi: Arkhiv i osoba*. (The Archives and the Person, Vol. 1 of Archival Studies. Archaeography. Source Criticism. Interdepartmental Collected Scientific Works). Kyiv, pp. 90–100. [in Ukr.]
19. ROMANOVSKYI, V. (1925). The Archives of Old Acts in Kyiv. *Arkhivna sprava* (The Archival Studies). Book 1. Kharkiv, pp. 86–100. [in Ukr.]
20. ROMANOVSKYI, V. (1927). *Essays on Archival Studies*. Kharkiv, pp. 34–44. [in Ukr.]
21. KIVALOV, S., MUZYCHENKO, P., PANKOV, A., eds. (2002). The 1529 Statute of the Grand Duchy of Lithuania. In: *The Statutes of the Grand Duchy of Lithuania in Three Volumes*. Vol. I. Odessa: Yurydychna literatura, 462 p. [in Ukr.]
22. KIVALOV, S., MUZYCHENKO, P., PANKOV, A., eds. (2002). The 1566 Statute of the Grand Duchy of Lithuania. In: *The Statutes of the Grand Duchy of Lithuania in Three Volumes*. Vol. II. Odessa: Yurydychna literatura, 558 p. [in Ukr.]
23. VORONCHUK, I., ed. (2014). 16th-Century Volhynia, Vol. I of *The Ukrainian Everyday Life of the Early Modern Era*. Collected Documents. Kyiv: Feniks, 739 p. [in Ukr.]
24. *The Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv (TSDIAK of Ukraine)*. [in Ukr.]
25. *Czartoryski Library. Manuscript Department*. [in Pol.]
26. JABŁONOWSKI, A. (1890). Family Relations in Volhynia. *Przegląd Historyczny* (A Historical Review). Warszawa, Vol. XI (1), pp. 198–203; (2), pp. 84–88; (3), pp. 325–333; Vol. XIII (1), pp. 57–66; (2), pp. 202–214; (3), pp. 346–361. [in Pol.]